

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

met een suicidale adolescent vastloopt, of lezen hoe seksueel misbruik in de kindjaren de werkzaamheid van een analyse met de latere volwassene onder druk zet.

Kennedy's rijke klinische ervaring toont zich in de vele en gevarieerde vignetten en casussen, die inderdaad een welluidende meerstemmigheid doen weerklinken. Misschien — en hopelijk — typeert dát de huidige middengroep: haar klinische kracht en creativiteit, onthecht van elk theoretische afhankelijkheid. Zodra Kennedy echter een globale visie of een eigen standpunt wil formuleren, vervalt hij mijns inziens in een weinigzeggende 'middenpositie', die overblijft na het wegrelativeren van de uiterste polen. Zoals in zijn andere boeken, verzeilt hij door het oeverloos verwijzen naar andere auteurs en door elk onderwerp vanuit zo veel invalshoeken te willen benaderen, helaas te veel in een wanklinkende *muddle*, waarin de eigenheid van de besproken auteurs, zoals Lacan of Bion, verloren gaat. De klinisch-theoretische en metapsychologische passages in dit boek konden mij niet boeien, de klinische verhalen zijn niettemin zeer het lezen waard.

Literatuur

- KENNEDY, R. (1998). *The elusive human subject — A psychoanalytical theory of subject relations*. Londen/New York: Free Association Books.
- KENNEDY, R. (2002). *Psychoanalysis, history and subjectivity*. Hove: Brunner-Routledge.
- THYS, M. (1999). Van object- naar subject-relatietheorie — Bespreking van Kennedy (1998). *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 5, 237-240.
- THYS, M. (2003). De psychoanalyticus als historicus — Bespreking van Kennedy (2002). *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 9, 126-127.

Een ongewoon perspectief

Bespreking van

Mark Edmundson (2007). *De dood van Sigmund Freud — Het vitale belang van Freud voor onze tijd*. Vertaling: Frans van Zetten. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers. ISBN 978 90 295 6609 4, 242 pp., €19,95

HARRY STROEKEN

De dood van Sigmund Freud is een lezenswaardig boek over Freud, in een onderhoudende stijl geschreven. Het verrassende ervan zit niet in nieuwe feiten. Wat de feiten betreft gaat dit boek niet uit boven de biografieën van Jones of Gay. Het originele — voor sommigen wellicht aanstootgevend — is dat hij Freud en Hitler tegenover elkaar stelt. Hij doet dat vooral in het eerste deel, *Wenen*. Daar waren zij gedurende enige jaren stadgenoten. Toen Hitler na de Anschluss in Wenen terugkeerde, moest Freud vluchten.

Edmundson — hoogleraar in Virginia — houdt zich bezig met het latere werk van Freud, niet met klinische vragen. Wat is de stelling van zijn boek? Volgens hem richtte Freud zich na 1909 op het gezag en op 'de instantie die hij beschouwde als het centrum van gezag in de menselijke psyche, het Über-Ich' (p. 13). Met Freuds beschouwingen over het gezag correspondeert de psychologie van de aanhangers van Hitler, die een sterke man willen en een duidelijke vijand, die ze met een goed geweten mogen vernietigen. Hitler zal de mensen van hun verwarring verlossen en een einde maken aan de chaos. De honger naar 'Waarheid, het Middelpunt, de Koning en de Wet' (p. 79) wordt bevredigd. Zo'n leider is tenminste duidelijk en ontslaat mensen van hun persoonlijke verantwoordelijkheid. Duidelijk is dat Freud en de psychoanalyse niet in dat behoeftige verlangen voorzien of willen voorzien.

In die zin staan Freud en Hitler tegenover elkaar.

In deel II, *Londen*, werkt Edmundson dit uit: 'De wereld hunkerde [en hunkert] naar vadergoden' (p. 124). Freuds theorie in *Massapsychologie en Ik-analyse* (1921) houdt verband met zijn kijk op fundamentalistische godsdiensten; dat waren de enige vormen die Freud wilde kennen en die hij allemaal gelijkelijk afwees in zijn militante atheïsme. Edmundson noemt als kenmerken van fundamentalistische godsdiensten: geloof in de absolute waarheid, mannenheerschappij met onderdrukking van vrouwen, heilige oorlog, een gevoel van alomvattende wereldcrisis en de eis tot absolute gehoorzaamheid.

In Londen, waar Freud woonde van juni 1938 tot zijn dood in september 1939, verergerde de kanker in zijn mond, waaraan hij leed sedert 1923; zijn bewonderenswaardige omgang met deze ziekte wordt nog eens beschreven. Niet alleen zijn eigen dood naderde met rasse schreden, maar ook spitste de politieke situatie zich toe, uitlopend op de oorlogsverklaring begin september 1939. Op de vraag of dit de laatste oorlog ooit zou worden, wist Freud slechts zeker dat het zijn laatste zou worden. De Jodenvervolging nam in hevigheid toe, maar Freud voorzag evenmin als bijna alle anderen dat het zou uitlopen op industriële massamoord, die bijvoorbeeld ook het leven zou kosten aan vier van zijn vijf zusters.

Tegen deze achtergrond publiceert Freud zijn *Der Mann Moses und die monotheistische Religion* (1939) bij Allert de Lange in Amsterdam, al snel ook in Engelse vertaling beschikbaar. Veel Joden ervoeren dit boek als een provocatie in toch al barre tijden. Freud nam hun namelijk Mozes af, die een Egyptenaar zou zijn; het monotheïsme zou een schepping van farao Echnaton geweest zijn, van wie Mozes een aanhanger was geweest. Deze Mozes werd vermoord door de Joden vanwege zijn te veeleisende religie.

Edmundson stelt het leiderschap van Mozes tegenover dat van Hitler. Fascisme en fundamentalisme zijn niemaal

vreemd. Onderschat niet 'de vreugde die het fascisme aan mensen biedt. Innerlijk conflict verdwijnt en de mensen worden krachtig en sterk. Ze hebben zich nog nooit zo goed gevoeld, en dat gevoel zullen ze niet zomaar opgeven', zegt Edmundson (p. 218). Daartegenover staat Mozes die 'eerlijk is over de gesteldheid van zijn innerlijk leven' en 'de vleesgeworden sublimatie' (p. 151). Hij kwam niet tegemoet aan verlangens naar absolute waarheid, naar de alwetende leider. Hij vroeg dus van zijn volgelingen dat wat een geslaagde psychoanalyse eist, namelijk het doorwerken van de overdracht — in Edmundsons woorden — 'de deconstructie van alle figuren met absoluut gezag. [...] Aan het slot van de therapie is de patiënt in staat om de therapeut te zien als een sterveling die lijdt en strijdt, ongeveer zoals hijzelf' (p. 192). Freud stelt het *geistige* Jodendom tegenover het nazisme, niet een religieuze fundamentalistische vorm ervan.

Ik zal de lezer niet vermoeien met foute paginaverwijzingen en het is te prijzen dat de vertaler gebruik heeft gemaakt van de nieuwe Freuduitgave *Werken*, maar waarom die terug te vinden zou moeten zijn onder 'Oranje, Wilfred (red.)' ontgaat me. En voor een verwijzing naar een brief wordt volstaan met een paginaverwijzing naar een Engelstalige uitgave, zonder de datum van de brief. Als je het ongeluk hebt een Duitse uitgave te gebruiken — dat is tenslotte de oorspronkelijke taal — moet je behoorlijk zoeken. Het boek deed me denken aan een ander boek van een psychoanalyticus: *Reuzen op lemen voeten*, het interessante boek van Anthony Storr over goeroes (1998). Dat gaat over de innerlijke leegte en het narcisme van deze figuren, die 'softer' lijken dan de satanische Hitler. Concluderend: het boek van Edmundson vormt een fraaie inleiding in de persoon en het werk van de latere Freud, de cultuurcriticus.

Literatuur

STORR, A. (1998). *Reuzen op lemen voeten* — Een studie over goeroes. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.